STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05147

DER VILNER GOEN

Peter Wiernik

Permanent preservation of this book was made possible
by Janice B. Rubel

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דער ווילנער גאון

(ר׳ אליהו בן שלמה זלמן)

דער גייסטיגער פיהרער פון מתנגדים

פון פרץ וויערניק

דער ווילנער גאון.

1.

ליטא און איהרע אידען אין 18־טען יאהרהונדערט.

ליטא איז געווען אין גאנצען אונאבהענגיג אלס א גרויס־פירסטענטהום (וועליקא קניאזשעסטווא) פאר זיך ביז זיא איז געווארען נעהענטער פערבונדען מיט פוילען דורך דיא חתונה פון איהר קניאז יאגועללא מיט דיא יונגע פוילישע קעניגין העדוויגא אין יאהר 1300. זייט דאן האט זיא צייטענווייז געהאט א בעזונדערען הערשער און צייטענווייז געהערט צום פוילישען קעניג ביז דיא „לובלינסקע יוניאן“ אין יאהר 1569, ווען ליטא איז אויף אימער פעראייניגט געווארען מיט פוילען און איז געווארען א טהייל פון דיא פוילישע מלוכה. זייט דאן זיינען ביידע לענדער צוזאמען געזונקען טיעפער און טיעפער, ביז דער צייט וואס פוילען איז אונטערגעגאנגען.

אין אנפאנג פון 18טען יאהרהונדערט, איז דאס לאנד שוין געשטאנען אויף א זעהר ניעדעריגע שטופע, אבגלייך מען האט נאך אפשר דאן ניט געקענט פאראויסזעהן דיא קאטאסטראפע פון „ראזביאר“ אדער צוטהיילונג פון פוילען. ליטא האט אין יענע צייטען געליטען פון רוסיש־שוועדישען קריעג, פון מגפות און פון הונגער־יאהרען, אבער נאך מעהר וויא אלעם האט זיא מיט גאנץ פוילען געליטען פון א רעגיערונג־פארם און א געזעלשאפטליכע ארגאניזאציאן, וועלכע איז וואהרשיינליך געוועזן דיא ערגסטע אין אייראפא אין דיא מאדערנע צייטען.

פוילען איז געוועזן האלב מאנארכיע, האלב רעפובליק. דער קעניג איז ערוועהלט געווארען אויפ'ן גאנצען לעבען, אבער ער האט געהאט זעהר א קליינע דעה. דיא גרויסע מאסען פון

פאלק, דאס הייסט דיא בויערן, האבען געלעבט אין דעם צושטאנד פון האלב־שקלאפעריי אדער „פאנסציזנע“ און האבען ניט געהאט דיא מינדעסטע דעה איבער זיך אליין אדער איבער דאס לאנד וואס זיי האבען בעארבייט. דיא אמת׳ע הערשער זיינען געוועזן דיא גרויסע פריצים, וועלכע זיינען צום גרעסטען טהייל געוועזן פער׳שיכור׳ט און צולאזען, פאלש צו זייער קעניג, פאלש צו זייער פאטערלאנד און האבען אפילו ניט געהאט געניג שכל צו פערשטעהן זייערע אייגענע אינטערעסען. פון מענשליכע רעכטע האט מען ניט געהאט דעם קלענסטען בעגריף.

דער „שליאכציץ“ אדער גאנץ קליינער פריץ פלעגט שמייסען דיא בויערן, דער קליינער פריץ פלעגט שמייסען דיא שליאכציצעס און דיא גרויסע פריצים האבען געטהאן וואס זיי האבען געוואלט מיט דיא קליינע פריצים. דאך איז עס ניט געוועזען קיין געזעצליכער שטארק ארגאניזירטער דעספאטיזם, ווייל אנשטאט דיא געוועהנליכע מענשען־רעכטע וואס יעדער האט אין א לאנד, וואו עס הערשט פרייהייט, אדער אנשטאט דעם כלל, אז קיינער האט קיין בעשטימטע רעכט אין א טיראנישע לאנד, האט אין פוילען יעדע קלאס און יעדע שטאדט געהאט פערשיעדענע פריווילעגיען אדער ספעציעלע זכיות. דאס לעבען איז דארט געוועזן איין שטענדיגע מלחמה צווישען דיא „יורזדיקים“ (יוריזדיקציאנען), ווייל אויף יעדען שריט האט זיך דעם׳ס זכות צוזאמענגעשטויסען מיט יענעם׳ס. דער „מאגיסטראט“ אדער שטאדט־הערשאפט האט געהאט בעזונדערע רעכטע, וועלכע האבען זיך געוועהנליך ניט איינגעשטימט מיט דיא רעכטע פון „וואיעוואד“ אדער פערטרעטער פון דיא לאנדעס־רעגיערונג. זיי פלעגען זיך שטענדיג ארומרייסען צווישען זיך און מיט דיא גרויסע לאנד־אייגענטהימער און דיא בישאפס וועלכע האבען בעהערשט דיא ריעזיגע קירכען־גיטער. אין מאנכע גרעסערע שטעדט, וויא צום ביישפיעל, אין ווילנא, איז דיא שטאדט געוועזן צוטהיילט אונטער דיעזע דריי מינים הערשאפטען, און וואס מען האט געמעגט טהאן אין איין גאס האט מען ניט געטארט אין דיא צווייטע. איינער, וועלכער איז אין שטאדט פער׳משפט געווארען צו א שווערע שטראף, האט אונטער געוויסע אומשטענ־

דע געקענט בענוצען דיא פריווילעגיע זיך אריבער־צו־כאפען אין איין אנדער „יורזדיקי" אין א פארשטאדט און דארטען לעבען אונגעשטערט יאהרען און יאהרען.

דיא אידען אין ליטא האבען א מאל געהאט כמעט גלייכע רעכטע מיט קריסטען, אבער אונטער פוילישע הערשאפט האבען זיי געלעבט אזוי וויא דיא איבריגע אידען פון פוילען, דאס הייסט אויך אלס א בעזונדערע קלאס מיט בעזונדערע פריווילעגיען אדער רעכטע. עס פערשטעהט זיך, אז אין דיא צייטען פון ארעמקייט, עלענד און אונטערגאנג, ווען אונעהרליכקייט און פעררעטה האבען פערדארבען אלעס פון אינוועניג און ווען פיינדע פון דרויסען האבען געהאלפען ברייננגען נעהענטער דיא פערניכטונג, האט מען זיך ניט פיעל אומגעקוקט אויף דיא אידישע רעכטע. דאך איז נאך ביי אידען דאן געבליעבען א טהייל פון זייערע אמאליגע זעלבסטשטענדיגקייט, אזוי וויא עס איז נאך ביי פוילען אין גאנצען געבליעבען א טהייל פון איהרע אמאליגע פרייהייט. דיא אידישע געמיינדען האבען זיך כמעט אליין רעגיערט אזוי ווייט וויא עס האט אנבעלאנגט צו ציוויל־זאכען אדער דיני ממונות צווישען אידען אונטער זיך. דער רב און דיא דיינים זיינען געווען דיא ריכטער. זיי האבען געהאט דיא געזעצליכע מאכט דורכצופיהרען זייערע ענטשיידונגען. דער איינציגער איד האט געמוזט, אין אלעם וואס האט געהאט א שייכות מיט אידישע עסקים אדער מיט צאהלען פאדאטקעס א. ז. וו. טהאן, וואס „קהל" אדער דיא פארשטעהער פון געמיינדע האבען געהייסען, ווייל דיא רעגיערונג פלעגט ארויפלייגען איהרע אבגאבען אויף דיא געמיינדע בכלל און האט זיך ניט געקימערט וויא דיא פארשטעהער וועלען דאס געלד אויפמאנען פון יעדען אידען בעזונדער. דיא ארגאניזאציאן פון קהל איז זאגאר פערשטארקט געווארען דורך דעם וואס דיא אידען בכלל זיינען אין דיא ערגערע צייטען געווארען נאך מעהר אפגעזונדערט פון קריסטען, וויא זיי זיינען געווען אין דיא פריהערע בעסערע צייטען.

ווען דיא געשעפטען זיינען געגאנגען שלעכט, אינדוסטריען זיינען אבגעשוואכט געווארען און דיא בעפעלקערונגען פון שטעדט זיינען געווארען קלענער, איז דיא אידישע לאגע נאטיר־

ליך געוואָרען וואָס וויטער ערגער. עס איז אַלץ געוואָרען שווע־רער פאַר אידען צו ווערען גרויס אָדער צו מאַכען אַ קאַריערע צווישען קריסטען, בעזאָנדערס וויל דיא גייסטליכע, הויפטזעכ־ליך דיא יעזואיטען, האָבען בעהערשט דעם גייסטיגען לעבען פון דיא קלאַסען, אונטער וועלכע אַ איד האָט זיך געקענט ארויפ־אַרבייטען. עס איז פאַר דעם אידען דאַן נור געבליעבען צו זוכען כבוד אָדער אויסצייכנונג אין זיין אייגענעם געמיינדע־לעבען, צו ווערען אַ פיהרער אָדער אַ פאָרשטעהער פון זיין קהלה.

דער מעכטיגסטער און זעהר אָפט אויך דער רייכסטער מאַן אין דער קהלה איז דאַן געוועזען דער רב. דיא גרעסטע רבנים און דיא גרעסטע ראשי הקהל זיינען געוועזען דיא פערטרעטער אין דעם „ועד ארבע ארצות“, אַ כאָרט אידישער קאָנגרעס, וועלכער האָט געפיהרט דיא אַנגעלעגענהייטען פון אַלע אידישע געמיינדען אין פוילען. דער איינציגער וועג צו קומען צו דיא רבנות אָדער אַפילו צו אַנדערע הויכע עמטער אין קהל אָדער אין דיא „ועדים“ איז געוועזען צו זיין אַ גרויסער למדן, וויל ניט נור שאלות פון טרפה און כשר, זאָנדערן אויך פראַקטישע פראַגען און משפטים זיינען ענטשיעדען געוואָרען נאָך דיא דינים פון שלחן ערוך און זיינע מפרשים. דאַמאָלס איז פאַר אַ אידישען אינגעל טאַקי ניט געוועזען קיין בעסערער תכלית, וויא צו ווערען אַ גרויסער למדן און פון יענע צייטען שטאַמט עס, וואָס יעדער פאָטער און יעדע מוטער האָט געוואָלט דעם זוהן מאַכען פאַר אַ רב אָדער פאַר אַ גדול בתורה. דאָס איז געוועזען דיא העכסטע שטופע פון מאַכט און עהרע, וואָס אַ איד האָט דאַן געקענט ערגרייכען.

אָבער דיא אידישע הערשאַפט איז געבראָכען געוואָרען נאָך שנעלער וויא דיא פוילישע. ווען עס איז געקומען דיא „זאַק־סען־צייט“, דאָס הייסט דיא צייט פון דיא לעצטע קעניגע פון פוילען, האָט מען אָנגעפאַנגען צו פיהלען, אַז דאָס לאַנד געהט אונטער און מען האָט זיך גענומען איינצופיהרען פערשיעדענע רעפאָרמען, אָדער ענדערונגען און פערבעסערונגען. מען האָט ביי דיא פריצים צוגענומען אַ גאַנץ קליינינקען טהייל פון זייער הערשאַפט און ביי דיא אידען כמעט גאָר אין גאַנצען. דער „ועד ארבע ארצות“ איז אונטערדריקט געוואָרען פון לעצטען קעניג

פון פוילען, סטאניסלאוו פאניאטאוופסקי אין אנפאנג פון זיין רעגיערונג (אין 1764). דיא אידען פון ליטא און פוילען האבען דאדורך פערלארען דיא סארט סענטראל־רעגיערונג, וואס האט איבער זיי געהערשט, מאנכעסמאל ציעמליך שטרענג, אונגעפעהר צוויי הונדערט יאהר. יעדע געמיינדע איז געווארען מעהר פריי צו טהאן, וואס איהר געפעלט און אזוי וויא דיא גרויסע מאכט פון „ועד“ איז אפגעשטארבען, האבען זיך איינצעלנע פערזאנען אנגעפאנגען מעהר ארויסצוזעהן און צו האבען א גרעסערע בע־דייטונג.

2.

דאָס חסידות און דער גאון.

מען מוז דיזע פעריאָדע און דיא ענדערונגען אין אידישען געמיינדע לעבען, וואָס זיינען דאַן פאָרגעקומען, גוט פערשטעהן, צו קענען בעגרייפען דעם גרויסען איינפלוס, וואָס דער ווילנער גאון האָט געהאַט אויף דיא אידען פון דער ליטא אין זיין צייט און פאַר וואָס זיין אנדענקען איז פערהייליגט געוואָרען אונטער דיא פרומע קלאַסען ביז היינטיגען טאָג.

ווען מען שרייבט דיא ביאָגראַפיע פון א גרויסען מאַן, פאַלט מען זעהר אָפט אריין אין דעם טעות צו מיינען, אַז ער איז פון אָנפאַנג אָן געוועזען אַזוי גרויס, וויא ער איז געוואָרען צום סוף פון זיין קאַריערע, און דער טעות פיהרט אָפט צו נאַרישע געשיכטען וועגען יענעם׳ס גרויסקייט אַלס קינד אָדער וועגען נסים וואָס האָבען געטראָפען מיט זיינע עלטערן נאָך איידער ער איז געבאָרען געוואָרען. אין אמת אָבער עררייכט דער גרויסער מאַן זעלטען דיא העכסטע שטופע פון זיין גרויסקייט ביז ער קומט אין מיטעלע יאָהרען אָדער אויף דער עלטער. עס נעהמט צעהנדליגע יאָהרען זיך אַרויפצואַרבייטען און צו ווערען אַנערקענט. דיא געלעגענהייטען מוזען קומען, און דיא גרויסע פון עלטערן דור מוזען אויסשטאַרבען איידער איינער ווערט אָנגענומען אַלס דער גרעסטער אין זיין ספעציאַליטעט. דאָס פּאַסירט אַם מייסטען ערשט, ווען ער האָט שוין גרויע האָר. עס איז ניט איבערטריעבען צו זאָגען, דאָס פון ניינציג פּראָצענט פון דיא גרויסע מענשען פון דער וועלט וואָלט גאָר נישט געבליעבען, ווען מען זאָל אראָפּשניידען דיא לעצטע צוואַנציג יאָהר פון זייער לעבען. דיא געשיכטע פון זייערע אינגערע יאָהרען איז נור דערפאַר אינטערעסאַנט, ווייל עס ווייזט דיא ענטוויקלונג פון אַ גרויסען גייסט איידער ער ווערט צייטיג, און דיא פעהיגקייטען וואָס עס איז נייטיג צו האָבען מען זאָל זיך פּאַסען צו פערנעהמען א וויכטיגען פּלאַץ, ווען עס מאַכט זיך דיא געלעגענהייט צו ערפיללען אַ גרויסע פליכט אָדער אויסצופיהרען אַ וויכטיגע אויפגאַבע.

„דיא זאקסען־צייט האט געמאכט דאס חסידות" האט ערקלעהרט א פעהיגער שרייבער*), און מען קען זאגען, אז ביז א געוויסען גראד האט דאס חסידות געמאכט דעם גאון. ווען ר' ישראל בעל שם טוב איז געשטארבען אין 1760**) האט ער ניט געהאט דעם קלענסטען בעגריף, אז עס וועט באלד אין זיין נאמען געגרינדעט ווערען א נייע סעקטע. ווען דער „ועד" וואלט ניט בטל געווארען מיט פיער יאהר שפעטער, וואלט ר' בער מעזריטשער, דער נאכפאלגער פון בעל שם, אויך קיין פאל ניט געקענט אנפאנגען צו פיהרען זיין ראלע אלס „גוטער איד" און געווינען איינפלוס און הערשאפט אויף צעהנדליגע טויזענד פרומע אידען אין פוילען.

א קערפערשאפט מיט דיא אויטאריטעט און דיא מאכט פון „ועד ארבע ארצות" וואלט דיא גאנצע זאך אונטערדריקט, און געגען איהר האבען איינצעלנע פערזאנען גאר נישט געקענט אויספיהרען. אבער איצטער איז ניט געווען קיין הינדערנים אין וועג פון דיא ענטהוזיאסטען צו פערשפרייטען זייער לעהרע. דיא פיאנירען פון חסידות, דיא צעהנדליגע תלמידים פון ר' בער, אונטער וועלכע עס האבען זיך געפונען גרויסע גאונים אין לערנען וויא ר' פנחס הורוויץ (דער פערפאסער פון „הפלאה", געשטארבען אלס רב אין פראנקפורט אם מאין אין 1812), אזעלכע בעריהמטע צדיקים וויא דער „ספאלער זיידע" און ר' פנחס קאריצער און אזעלכע פייערדיגע רעדנער וויא דער „מוכיח" (ר' אהרן פון קארלין, געשטארבען 1771) און דער קאזניצער מגיד, האבען געוואונען נייע אנהענגער דורך זייער ענטהוזיאזם און אויפריכטיגקייט. יעדע געמיינדע האט איצטער געקענט זארגען נור פיר זיך, און עס איז געווען זעהר שווער פאר אידען פון פערשיעדענע שטעדט זיך צוזאמען־צו־ריידען, בעזאנדערס

---

*) וויסבערג, „דיא נייהעברעאישע אויפקלערונגס־ליטעראטור אין גאליציען", לייפציג און וויען, 1898.

**) זעה דיא לעבענס־בעשרייבונג פון „בעל שם טוב", ארויסגעגעבען פון דיא אינטערנאציאנאלע לייברערי פובל. קאמפ.

נאכדעם וויא דיא אונוויסענדע מאסען אידען אין פאדאליען, וואהלין, הויך־פוילען און גאליציען האבען זיך כמעט אין גאנצען אנגעשלאסען אן דיא חסידים, און עס האבען אויך ניט געפעהלט לומדים און רייכע בעלי בתים, וועלכע זאלען מיט זיי סימפאטיזירען.

דער ערשטער חרם געגען חסידות וואס איז ארויסגעגעבען געווארען אין 1772, האט זיי געהאלפען נאך שטארקער צו ווערן, ניט קוקענדיג דארויף וואס פיעלע אבערגלויבישע מענשען האבען געמיינט, אז דער חרם איז געוועזען דיא אורזאכע פון דעם טויט פון ר׳ בער מעזריטשער, וועלכער איז געשטארבען יענעם יאהר. עס איז איין אלטער און אייביגער כלל, אז א פארטיי אדער א סעקטע וועלכע האט ערנסטע אנהענגער קען ניט אונטערדריקט ווערען דורך פערפאלגונגען.

דיא אידען פון דער ליטא וועלכע זיינען דאמאלס אויך שוין געוועזען מעהר געלערנט אין אידישע זאכען וויא דיא אידען פון אנדערע טהיילען פוילען און רוסלאנד, און זיינען געוועהנליך פון דער נאטור מעהר שארפזיניג, מעהר קאלטבלוטיג און וועניגער ענטהוזיאסטיש, האבען זיך פון אנפאנג אן ניט אנגעכאפט שטארק אן חסידות. דער גאנצער שטראם פון חסידות איז געווען א סארט פראטעסט געגען דעם אידישען גייסט וואס האט עררייכט זיין העכסטען פונקט פון ענטוויקלונג אין דער ליטא, געגען דיא טרוקענקייט פון דיא פלפולים, געגען פינקטליכקייט אין דינים און מנהגים און געגען דיא סארט פרומקייט אהן בעגייסטערונג און אהן געפיהל וואס איז ענטוויקעלט געווארען דורך דיא פאלשטענדיגע אבגעשלאסענקייט פון דיא אידען אין זיעבצעהנטען און אכצעהנטען יאהרהונדערט. דיא ליטווישע אידען זיינען דערפאר אי פון דער נאטור און אי דורך דיא אומשטענדע פון זייער ערציהונג געוועזען דיא פאסענדסטע לייטע אנצופאנגען דעם קאמפף געגען דיא חסידים, און ווילנא, דיא ירושלים פון ליטא, וועלכע איז שוין דאן אויך געוועזען א מיטעלפונקט פון לומדות און פון עטוואס ליבעראלע אידען, איז געוועזען דער ריכטיגער פלאץ פאר דעם הויפטקווארטיער, פון וואנען אזא מלחמה זאל געפיהרט ווערען.

עס איז אָבער געווען נאָך אַ ספּעציעלע אורזאַכע, פאַר וואָס דיא הויפּטפיגור פון דיא מתנגדישע זייט אין יענעם קאַמפּף זאָל זיך גראַדע דאָרטען ענטוויקלען. דיעזע אורזאַכע איז געווען דיא מחלוקה, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען אין ווילנא אין יאָהר 1778 און איז בעקאַנט אַלס „דעם רב׳ס קריעג“.

דיא פּוילישע רעגיערונג האָט מבטל געווען נור דעם „ועד“ אָדער דיא אויבערהערשאַפט פון קאָנגרעס פון רבנים און מנהיגים אָדער פיהרערס איבער אַלע אידישע געמיינדען צוזאַמען. דיא מאַכט פון דער קהלה פון יעדער שטאָדט בעזונדער איז געבליעבען וויא פריהער. אָבער אַלעס האָט זיך געהאַלטען אין אויפלעזען און צושמעלצען אין יענע צייטען, און עס איז געווען נאַטירליך, אַז דיא אָרגאַניזאַציאָן פון קהל אַליין זאָל אויך ניט זיין אַזוי שטאַרק וויא פריהער. דיא איינצעלהייטען פון דעם רב׳ס קריעג און וויא אַזוי ער איז ענטשטאַנדען, האָבען ווענִיג שייכות מיט דער לעבענסבעשרייבונג פון גאון, אָבער דער פּרינציפּ וועגען וואָס עס האָט זיך געהאַנדעלט, האָט געהאַט אַ וויכטיגע בעדייטונג פאַר דיא גאַנצע עפּאָכע.

עס איז געווען אַ קאַמפּף צווישען דעם רב און דיא רייכע בעלי בתים פון שטאָדט איבער דער פראַגע, אויב דיא „גייסטליכע“ אָדער דיא „וועלטליכע“ מאַכט זאָל האָבען דיא דעה אין אַנגעלעגענהייטען פון קהל. דער קאַמפּף איז געפיהרט געוואָרען מיט גרויס ביטערנים, און עס האָבען ניט געפעהלט קיין מסירות און בלבולים, דורך וועלכע פיעלע פאַמיליען זיינען פעראונגליקט געוואָרען. פיעלע קריסטען האָבען זעהר גוט פערשטאַנען דיא נאַטור פון דיא שטרייטיגקייטען און האָבען זיך ביז אַ געוויסען גראַד אויך אין איהר בעטהייליגט. עס איז העכסט אינטערעסאַנט צו וויסען, אַז פירשט ראַדזיוויל, דער „וואָיעוואָד“ אָדער פערטרעטער פון דער קעניגליכע רעגיערונג אין ווילנא, האָט געהאַלטען מיט קהל, אין דער צייט וואָס דער בישאָף מאַסאַלסקי האָט געהאַלטען מיט דעם רב. דער סוף פון קריעג איז געווען, אַז קהל האָט מנצח געווען דיא רבנות, און ווילנא האָט קיין רב ביז היינטיגען טאָג. אָבער דיא מאַכט פון קהל איז אויך אָפּגעשוואַכט געוואָרען דורך דיא גרויסע מינאָריטעט וועלכע האָט געהאַלטען

מיט'ן רב, און דיא סארט אנארכיע וואס האט געהערשט אין דיא געמיינדע אנגעלעגענהייטען פון ווילנא זייט 1778, האט געמאכט אז מען האט דארטען אויפגעהערט צו רעספעקטירען דיא אויטאָ־ריטעטען, וועלכע פלעגען זאנסט הערשען דורך דיא קראפט פון זייער אמט. דאס איז געווען דיא ריכטיגע צייט ווען א פריוואט מאן האט געקענט געווינען איינפלוס און אנערקענונג.

דיא אידען אין ווילנא האבען ניט געהאט קיין אנערקענטען רב און קיין אנערקענטען קהל אדער „פרנסים". עס האט זיי גע־פעהלט א גייסטיגער פיהרער, צו וועמען זיך צו ווענדען אין צייט פון ספק און פון שוויריגקייט. זיי האבען דארום אויף א נאטירלי־כען וועג, זיך גאר ניט צוזאמענריידענדיג, אנגעהויבען צו פער־לאזען זיך אויף דעם גרעסטען למדן און דעם גרעסטען צדיק פון שטאדט, אויף א הויך־געאכטעטען מאן, וועלכער איז ניט געווען קיין רב און ניט קיין קהל'ס־מאן אדער פרנס — אויף ר' אליהו בן שלמה זלמן פון ווילנא. און אזוי וויא גאנץ ליטא האט געקוקט אויף ווילנא, איז דיעזער ר' אליהו אין א קורצע צייט אנערקענט געווארען פאר דעם פארשטעהער פון דיא אידען פון ליטא.

3.

דעם גאון'ם יונגע יאָהרען.

דער ווילנער גאון איז געבאָרען געוואָרן אין ווילנא דעם ערד־שטען טאָג פסח אין יאָהר 1720 (ת"פ). זיין פאָטער איז געוועזען ר' שלמה זלמן, א איד א גרויסער למדן און א יחסן, איין אור־אייניקעל פון ר' משה קרעמער, וועלכער איז געוועזען רב פון ווילנא אין דיא צווייטע העלפטע פון 17טען יאָהרהונדערט און איז געשטאָרבען אין יאָהר 1688. דורך זיין הייראטה איז ר' שלמה זלמן געוועזען פערבונדען מיט דיא פאַמיליע פון ר' משה רבקש פון ווילנא, דער מחבר פון „באר הגולה" אויף שלחן ערוך, וועלכער איז אנטלאָפען פון ווילנא נאָך אמסטערדאם אין דער צייט פון דעם איבערפאַל פון דיא קאזאקען אין 1655. דיעזער ר' משה רבקש האָט איבערגעלאָזען א „קרן קיימת" א געוויסע סומע געלד, מיט וועלכע מען זאָל אונטערשטיצען אָרעמע אידען, וועלכע לערנען תורה און האָבען קיין אַנדער בעשעפטיגונג. אזוי וויא דיעזע בעדינגונגען האָבען זיך גוט געפּאַסט אויף ר' שלמה זלמן, און ער איז נאָך דערצו געוועזען א מיטגליעד פון דער פאַמיליע פון ר' משה רבקש, האָט ער דיעזע אונטערשטיצונג געקראָגען און האָט געלעבט אין אָרעמקייט. אלעס וואָס מען ווייס פון דעם גאון'ם מוטער איז, דאָס זיא האָט געהייסען טריינע און האָט געשטאַמט פון סעליז, נעבען בריסק, און דאָס זיא האָט געלעבט וואהרשיינליך איבער נייעציג יאָהר (זיין פאָטער איז געשטאָרבען אין 1758).

אליהו איז געוועזען דער בכור פון זיינע עלטערן און האָט געוויעזען זעלטענע גייסטיגע פעהיגקייטען פון קינדהייט אָן. עס ווערט אויך דערמאָנט דאָס ער איז געוועזען איין זעהר שיינעס געזונדעס קינד, וועלכעס איז אין יענע צייטען אונטער אידען אין דער ליטא געוועזען כמעט אזא זעלטענהייט וויא א גאונישער קאָפּ. וועז מען בערעכענט, דאָס דער גאון האָט דעם ערשטען מהייל פון זיין לעבען געלעבט אין גרויס אָרעמקייט, דאָס ער האָט שטענדיג געלערנט פון צוואנציג ביז צוויי און צוואנציג שטונדען

אין מעת לעת און האט דאך געלעבט לייגנער וויא 77 יאהר, קען מען אליין קומען צו דער איבערצייגונג, דאס זיין גרויסער גייסט האט געמוזט וואוינען אין זעהר א שטארקען קערפער.

צו זיבען יאהר האט ער געזאגט פאר א גרויסען עולם אין ווילנער שול א „פלפול“ אדער לומדות'ע דרשה וואס זיין פאטער האט איהם אויסגעלערנט. אזא פעהיגקייט האט נאטיר־ליך צוגעצויגען דיא אויפמערקזאמקייט פון דיא פארשטעהער פון שטאדט, און דער דאמאלדיגער רב פון ווילנא, ר' יהושע העשל (איין אייניקעל פון דעם בעריהמטען ר' העשל פון קראקוי) האט געלאזט צו זיך בריינגען דעם וואונדערבארען איינגעל און האט איהם פערהערט צו זעהן, אויב ער האט ווירקליך פערשטא־נען, וואס ער האט געזאגט. דער רב איז איבערראשט געווארען פון דיא קלארקייט פון דעם יונגען אליהו'ם פערשטאנד און פון דיא שארפע און ריכטיגע אנטווארטען, וואס ער האט פון איהם געקריגען. מיט א יאהר שפעטער האט ר' אברהם קאצענעלענ־בויגען, דער רב פון בריסק, אויף א בעזוך אין ווילנא, געהערט פון דעם זעלטען געראטענעם איינגעל און האט ביי דעם פאטער גע'פועל'ט איהם מיטצונעהמען אין קיידאן, וואו ר' אברהם'ס ברודער, ר' דוד, איז דאן געוועזען דער רב. דארטען האט אליהו א קורצע צייט געלערנט ביי דעם מחבר פון „פני משה“ און וויא ווייט מען וויים, האט ער זייט דאן ניט געהאט קיין אנדער רבי'ן. זיין שארפזין און זיין זעלטענער זכרון האבען איהם ערמעגליכט גאנץ יונג אנצופאנגען צו לערנען אליין. עס איז נור בעוואוסט, דאס א געוויסער ר' ליב, וועלכער איז שפעטער געווארען רב אין טשעבענאוויץ און א ר' חיים, וועלכער איז שפעטער געוועזען א מגיד אין ווילנא, זיינען געוועזען זיינע חברים.

אין יענע צייטען פלעגט מען ביי אידען הייראטהען זעהר יונג, און עס איז געוועזען נאטירליך, דאס עס זאל זיך באלד גע־פינען א שידוך פאר אזא בעריהמטען „עלוי“. עס איז ניט בע־קאנט, וויא אלט דער גאון איז געוועזען צו דער חתונה, אבער עס איז זעהר מעגליך אז ער איז געווארען א חתן טאקי אין דעם יאהר וואס ער איז אלס אכט יעהריגער איינגעל אנגעקומען אין קיידאן. זיין שווער איז געוועזען א קיידאנער נגיד מיט דעם נאמען

ר׳ יהודא ליב, פון וועמען מען ווייס ווייטער גאר נישט. אזוי וויא עס איז אָבער בעוואוסט, דאָס דער גאון האָט אלס יונגער פערהייראטהער מאן געלעבט אין ווילנא אין גרויס דחקות, מוז מען אננעהמען דאָס זיין שוויגער־פאָטער איז פריה געשטאָר־בען אָדער ער איז „ארונטער פון מעמד״ און איז געוואָרען אָרעם, וויא עס פלעגט אימער טרעפען מיט פארצייטיגע נגידים, וועלכע האָבען געפיהרט זייערע געשעפטען אין גרויס אונאָרדנונג און קיינמאָל ניט געוואוסט פון רעכנונג אָדער מעטהאָדע אין גע־שעפט.

אלעס וואָס מען ווייס פון דעם גאון׳ס לעבען אין דיא נעקסטע 25 יאָהר, איז, דאָס ער איז אין דער צייט, ווען ער איז אלט געווען א יאָהר צוואנציג, אוועק „אָפריכטען גלות״, דאָס הייסט פאָהרען אויף רייזען. מען דערצעהלט פיעלע וואונדער־באָרע מעשיות פון דיזע רייזע און מען זאָגט אויך אויף איהם, אזוי וויא מען האָט געזאָגט כמעט אויף יעדען בעריהמטען צדיק פון אלע צייטען, אז ער האָט זיך געקליעבען צו פאָהרען נאָך ארץ ישראל. אָבער דיא איינצעלנע פאקטען פון זיין רייזע, וועל־כע זיינען בעוואוסט אלס זיכער איז, דאָס ער איז געווען „אין פוילען, ליסא און בערלין״ און דאָס ער איז צוריקגעקומען, ווען ער איז געווען אונגעפעהר 25 יאָהר אלט.

ער איז שוין דאַן ניט מעהר געווען קיין וואונדער־קינד, זאָנדערן א איד א גרויסער למדן און א פרומער אין א שטאָדט וואו עס זיינען געווען פיעלע גרויסע לומדים און פיעלע צדיקים. עס איז דארום קיין וואונדער, דאָס מען האָט איהם דאמאָלס נאָך ניט בעטראכטעט אלס איין אויסנאַהמס־מענש, וועלכער דארף בעהאנדעלט ווערען אנדערס וויא אנדערע. דיא פאָר־שטעהער פון שטאָדט האָבען געשיקט עטליכע בעלי בתים איהם נאָך אמאָל פערהערען אין לומדות און ערשט ווען זיי זיינען איבערצייגט געוואָרען, אז ער איז איין אמת׳ער גדול, האָט מען בעשטימט איהם צו געבען א געוויסע „קצבה״, דאָס הייסט א קליינע סומע יעדע וואָך, ער זאָל האָבען פון וואנען צו לעבען און זאָל קענען זיצען און לערנען.

עס ווערט דערצעהלט, אז דער שמש, וועלכער האָט איהם

געדארפט ברייננען דיא „קצבה", האט דאס געלד אנגעפאנגען ארפצולאזען צו זיך און דאס דער גאון און זיין פאמיליע האבען דורך דיעזע רויבעריי געליטען הונגער. אבער ער האט ניט דער־צעהלט. ער האט געוואוסט אז ווען דיא זאך זאל ענטדעקט ווערן, וועט דער שמש — אויך אן ארעמער איד — פערליערען זיין שטעלע און בלייבען אהן ברויט, און ער האט דארום ליעבער געליטען און געשוויעגען, ביז דער שמש איז קראנק געווארען און האט אויפ'ן טוידטען־בעט זיך מודה געווען אין דיא גנבה. דיעזע עדעלמוטהיגקייט פון ר' אליהו, וועלכער האט ליעבער געליטען הונגער איידער צו פער'מסר'ן איין אונעהרליכען בעאמטען פון קהל, גיט א גוטען בעגריעף פון זיין כאראקטער און האט אויך געוויס דאן געהאלפען אויף איהם ארויפצוציהען דיא אויפמערק־זאמקייט פון דער ווילנער געמיינדע.

א צווייטער אינטערעסאנטער פאקט פון דיזען סארט איז, דאס דער גאון וועלכער איז געוועזן א בכור, איז ניט צופריעדען געוועזן מיט דעם „פדיון הבן" וואס זיין פאטער האט געמאכט א חודש נאך זיין געבורט, און האט זיך אלס ערוואקסענער מענש אליין נאך אמאל אויסגעלייזט ביי איין אנדער כהן. עס ווערען אויף דעם אנגעגעבען פערשיעדענע אורזאכען, וועלכע האבען צו טהאן מיט דינים; אבער דיא ריכטיגע אורזאכע איז וואהרשיינ־ליך די, וועלכע ווערט אנגעגעבען פון זיין לעצטען ביאגראפער *). דער גאון, אלס עהרליכער אויפריכטיגער מענש, איז איינפאך ניט צופריעדען געוועזן, וואס זיין פאטער האט איהם אויסגע־לייזט „כמנהג העולם" (וויא עס איז דיא פיהרונג פון דער וועלט), דאס הייסט, אז מען גיט דעם כהן דאס געלד אויף א ווייל'ע, און דערנאך שיינקט ער עס אוועק צוריק, אוןביידע וויסען פאר־אויס, אז ער וועט דאס געלד צוריק אוועקגעבען. דער גאון האט פערלאנגט, אז דיא אויסלייזונג זאל זיין א ריכטיגע, וויא דיא תורה פאדערט, און ער האט דארום אליין זיך אויסגעלייזט נאך אמאל דורך דעם, וואס ער האט דעם כהן טאקי אוועקגעגעבען דאס געלד אויף איין אמת און עס ניט מעהר צוריק אפגענומען.

---

*) יצקן, „רבנו אליהו מווילנא", ווארשוי, 1900.

4.

זיינע מיטעלע יאָהרען און דער בריעף פון ר׳ יונתן אייבשיץ.

אין יענע צייטען האָבען דיא מייסטע אידישע גדולים זיך בעשעפטיגט מיט שטודירען דיא געהיימע פאַנטאַסטישע „וועלטאַנשאַפט“ אָדער פילאָזאָפיע, וועלכע איז בעקאַנט אַלס ק ב ל ה. דיא בעלי קבלה ווערען איינגעטהיילט אין צוויי טהיילען, דיא וועלכע לערנען „קבלה עיונית“ אָדער טהעאָרעטישע קבלה, און דיא וועלכע מאַכען פון איהר געברויך אַלס „קבלה מעשית“ אָדער פראַקטישע קבלה. דיא קבלה אַלס טהעאָריע זוכט צו ערקלעהרען דיא שייכות פון דער וועלט צו גאָט און וויא אַזוי דיא כחות און אייגענשאַפטען פון גאָט ווייזען זיך אַרויס אין דער נאַטור. דיא פראַקטישע קבלה איז אַ סיסטעם, וויא אַזוי דיעזע סודות זאָלען אָנגעווענדעט ווערען צו בעווייזען פערשיעדענע וואונדער, בעזאָנדערס צו פערטרייבען שדים און רוחות און צו היילען פערשיעדענע מינים קראַנקהייטען דורך סגולות און קמיעות. דער ווילנער גאון האָט זיך, וויא ווייט מען ווייס, קיינמאָל ניט בעשעפטיגט מיט פראַקטישע קבלה, און דיא מעשה, אז ער האָט בעשאַפען אַ „גולם“, איז וואַהרשיינליך אויסגעקלעהרט געוואָרען ערשט נאָך זיין טויט, ווען דיא איינבילדונג פון פאָלק האָט איהם אנגעפאַנגען אָנצוהייגען אַלערליי וואונדערגעשיכטען, וואָס מען פלעגט פריהער דערציילען וועגען אַנדערע גרויסע מענער. אָבער ער האָט זיך שטאַרק בעשעפטיגט מיט שטודירען דעם „זוהר“ און אַנדערע ספרי קבלה, און זיין קלאָהרער, קריטישער גייסט האָט בענומען דיא טהעאָריע פון דיעזען סאָרט רעליגיאָנס־פילאָזאָפיע בעסער און גרינדליכער, וויא פיעלע אַנדערע, וועלכע האָבען זיך מיט איהר בעשעפטיגט.

קבלה איז אַ געהיימע לעהרע, דאס הייסט מען האט איהר קיינמאָל ניט געלערנט אין ישיבות אדער אין דער עפענטליכקייט, זאָנדערן יעדער פאר זיך אָדער איינער פון אַנדערן אונטער פיער

אויגען. פראגען פון קבלה האבען ניט אינטערעסירט דיא אידי־שע מאסען אויסער און וויא ווייט זיי האבען געהאט א בעציהונג אויף דיא אמונה און דיא קראפט פון קמיעות. נור אין מיטען פון אכצעהנטען יאהרהונדערט איז דיא אידישע וועלט אויפגע־קאכט געווארען דורך א מחלוקה וועגען קבלה און קמיעות, אין וועלכע דיא מייסטע רבנים און געמיינדען פון דייטשלאנד, פוילען און דיא ארומיגע לענדער האבען זיך בעטהייליגט. דאס איז גע־ווען דער קאמפף צווישען ר׳ יונתן אייבשיץ אדער ר׳ יונתן פרעגער, וועלכער איז געווען אנערקענט אלס דער גרעסטער למדן אדער תלמודיסט פון יענער צייט, און זיין געגנער ר׳ יעקב עמדן, וועלכער האט איהם בעשולדיגט, אז ער גלויבט אין דעם פאלשען משיח, שבתי צבי, וואס האט מיט הונדערט יאהר פריהער גע־שפיעלט זיין ראליע אלס ערלייזער פון אידען און איז צום סוף געווארען א מחמדנער*).

ר׳ יעקב עמדען האט געפונען אין קמיעות, וועלכע ר׳ יונתן האט ארויסגעגעבען, בוכשטאבען וואס האבען זיך געלאזט ער־קלערען אלס רמזים אדער אנדייטונגען אויף שבתי צבי, און דיא שטרייטיגקייטען האבען געמאכט אזוי פיעל אויפזעהן, אז דער קעניג פון דענעמארק האט זיך אין איהר אריינגעמישט צו מאכען שלום אין דער געמיינדע פון אלטאנא, וועלכע איז געווען אונטער זיין הערשאפט. ר׳ יונתן האט געזוכט צו בעווייזען, אז עס איז אין זיינע קמיעות ניטא קיין אפיקורסות און ער האט געזוכט דיא צושטימונג פון יעדען „מקובל“ אדער ספעציאליסט אין קבלה, וועמענס נאמען ער האט נור געקענט ערפאהרען. דער גאון איז אויף זיינע רייזען אין דייטשלאנד בעקאנט געווארען מיט אנדערע וועלכע האבען זיך בעשעפטיגט מיט קבלה און אזוי האט זיך ר׳ יונתן פון איהם דערוואוסט און האט איהם געשריע־בען א בריעף, בעטענדיג א בעשטעטיגונג און א רעכטפערטי־גונג. אין 1755 איז ערשיענען ר׳ יונתן׳ס פערטהיידיגונגס־שריפט „לוחות העדות“ א זאמלונג פון צושריפטען פון אלערליי רבנים

***) זעה דיא לעבענסבעשרייבונג פון שבתי צבי, ארויסגעגעבען פון דער אינט. לייברערי פובלישינג קאמפאניע.**

און גדולים און מקובלים, וועלכע האבען ערקלערט ר׳ יונתן אלס גערעכט. אונטער דיעזע בריעף געפינט זיך אויך דער איינער פון ר׳ אליהו מווילנא, וועלכער איז דאן געוועזען 35 יאהר אלט, און דיזעס איז דאס ערשטע מאהל וואס ער איז דערמאנט אין א פרעמדען ספר. דיא גרויסע שבחים וואס ר׳ יונתן שרייבט אויף זיין יונגען פערטהיידיגער און דער פאקט, דאס דער גרויסער רב פון אלטאנא־האמבורג־וואנזבעק האט געפאדערט א פערטהיידי־גונג פון אזא וייטען פלאץ, וויא ווילנא, האט פיעל פערגרעסערט דעם נאמען פון ר׳ אליהו און ער איז זייט דאן אנערקענט געווא־רען אלס א בעריהמטער מענש.

אויסער דיעזען צופאל, וועלכער שטעלט איהם פלוצלונג פאר אלס א בעריהמטער גדול אין וויטע לענדער, אבגלייך ווען ער איז צוריק געקומען פון דיא רייזע, וועלכע האט איהם פער־שאפט דיא בעריהמטקייט, האט מען איהם אין ווילנא פערהערט צו ענטשיידען, אויב ער פערדיענט אונטערשטיצונג, — ווייס מען װעניג פון זיינע מיטעלע יאהרען וויא פון זיין יוגענד. מען קען זיך פארשטעלען אז נאכדעם וויא ר׳ יונתן אייבשיץ האט בעשטע־טיגט זיין גרויסקייט, איז זיין לאגע וואהרשיינליך פערבעסערט געווארען און דאס ער האט פערבראכט זיין צייט אין לערנען און פרומקייט. זיין פלייסיגקייט אין לערנען איז געוועזען כמעט איבער־נאטירליך. ער האט זעלטען געשלאפען מעהר ווי צוויי שטונדען א נאכט. זיין שארפער גייסט און זיין זעלטענער זכרון האבען איהם געדיענט אלעס צו בעגרייפען און אלעס צו געדיינקען, ער האט אזוי דורך דיא פיעלע יאהרען וואס ער האט געלערנט אהן אויפ־הער ערררייכט דיא שטופע פון דיא גרעסטע רבנישע קענטנים אונטער דיא אידען פון זיין צייט. אויסער לומדות און קבלה האט ער אויך געלערנט מאטהעמאטיק און געהאט אן אלגעמיינעם בעגריעף פון דיא וועלטליכע וויסענשאפטען, וויא מען האט זיי געקענט קריגען פון אידישע ספרים אין זיין צייט. ער האט ערמוטהיגט ר׳ ברוך שקלאווער (דעם איבערזעצער פון אייקלידעס מאטהעמאטישע ווערק אויף לשון קודש) צו איבערזעצען אויך אנדערע ווערקע איבער וויסענשאפטליכע געגענשטענדע. דער חשק צו לערנען און צו וויסען, וועלכער הערשט אונטער ליטווי־

שע אידען פיליכט מעהר וויא ביי אלע אנדערע, האט זיך אין איהם אויסגעדריקט אם שטארקסטען, און אבגלייך מיר געפינען איהם שפעטער אלס א ביטערען געגנער פון השכלה אדער איירא־פעאישע בילדונג אונטער אידען, ווייל ער האט מורא געהאט— און פון זיין שטאנדפונקט איז ער געווען גערעכט — אז דאס וועט שאדען זייער אידישקייט, איז ער געווען דער פריינד פון וויסען און קענטנים אזוי ווייט, וויא זיי האבען קיין שלעכטען איינפלוס אויף דער אמונה און האט געוואלט אז אידען זאלען אלעס וויסען וויא עס פאסט פאר איין „עם חכם ונבון".

דער גרעסטער למדן אונטער אידען אין דער ליטא אין יענער צייט איז געווען ר' אריה ליב בר' אשר. וועלכער איז בע־קאנט דורך דעם נאמען פון זיין בעריהמטען ספר „שאגת אריה", און מען דערצעהלט, אז ער איז דער מאן, וועלכער האט דער ערשטער בעצייכענט ר' אליהו פון ווילנא מיט דעם טיטעל „גאון" דער „שאגת אריה" האט געהאט זעהר א שטירמישע קאריערע און איז געצוואונגען געווען צו פערלאזען מינסק (וואו ער איז געווען א רב) און גאנץ פוילען אין 1765, ווען ער איז שוין געווען א מאן פון 70 יאהר. ער איז דאן געווען א קורצע צייט אין ווילנא און הערענדיג פון ר' אליהו'ס גרויסקייט, איז ער אריין צו איהם און האט איהם געפרעגט א זעהר שווערע קשיא. ר' אליהו האט איהם גלייך אויפן ארט דיא קשיא אזוי ריכטיג פערענטפערט, אז ר' ליב האט ארויסגעהענדיג געזאגט: „ער איז איין אמת'ער גאון" און דער נאמען גאון איז איהם פערבליעבען זייט דאמאלס ביז אויף היינטיגען טאג.

5.

אָנפאַנג פון קאַמפף געגען חסידות און דעם רב'ס קריעג.

עס איז שוין אויבען דערמאָנט געוואָרען, אַז דאס חסידות האט זיך אנגעפאַנגען צו פערשפרייטען אונטער דיא אידען פון פוילען נאכדעם וויא דער „ועד ארבע ארצות" אדער דיא הערשאַפט פון דיא פעראייניגטע אידישע געמיינדען איז בטל געוואָרען אין 1764. אין פערלויף פון אַכט יאהר איז דיא בעוועגונג געוואָרען אַזוי גרויס, דאס דיא פיהרערס פון אידישקייט פון יענער צייט האָבען איהר אָנגעפאַנגען צו בעקעמפפען. דער אַנגריף איז געמאַכט געוואָרען אין דעם פונקט, וואו דיא חסידים זיינען געווען שוואַכער וויא אומעדום, דאס הייסט אין ליטא און אין איהר הויפט שטאָדט ווילנא. אין יאהר 1772 האט מען אין ווילנא מחרים געווען דיא חסידים צום ערשטען מאָל, און פון דעם גאַנץ קורצען בעריכט וואס איז אונז פון יענעם חרם געבליעבען, ווייסען מיר דאָס דער גאון האָט שוין דאַן געשפיעלט א וויכטיגע ראָלע און דאס ער איז בעטראַכטעט געוואָרען אַלס דיא וויכטיגסטע פערזאָן אין דיזע אַלטע געמיינדע, וועלכע איז פול געווען מיט גדולים און מיוחסים. דער חרם האט געוויס געמאַכט אַ גרויסע ווירקונג אויף דיא פרומע אידען פון דער ליטא, און דיא חסידים אליין האבען זיך געווים אויך דערשראָקען ווען זייער פיהרער ר' בער פון מעזעריטש איז געשטאָרבען וועניגער וויא א יאהר נאָך דעם חרם. דאס איינציגע „שטיבעל" אדער חסידישע קלויז וואָס עס איז געווען אין ווילנאַ, איז געשלאָסען געוואָרע, און עס האט דיא נעקסטע צעהן אדער פופצעהן יאהר אויסגעזעהען, אַז דיא לומדים און פרומע אידען פון ליטא, אונטער דיא פיהרערשאַפט פון זייער אַנערקענטען גרעסטען מאַן, דעם ווילנער גאון, האבען פערטריעבען דיא נייע סעקטע פון יענע פראָווינץ.

אין ענדע פון יאהר 1777 האט זיך אנגעפאַנגען „דעם רמב"ם'ס קריעג", און דיא איינצעלנע פערזאָן, וועלכע איז אָפיציעל געווען אַנערקענט אַלס פאָרשטעהער פון שטאָדט, און דער־

מיט העכער אלס דער גאון, איז אזוי גוט וויא פערשוואונדען פון דער סצענע. עס איז דא אורזאכען צו גלויבען, אז דער לעצ־טער רב פון ווילנא, ר׳ שמואל בן אביגדור, איז ניט געוועזען אזא גרויסער גדול, וויא א ווילנער רב האט געדארפט זיין אין יענע צייטען, און דאס ער האט דיא הויכע שטעלע געקראגען דורך דעם איינפלוס פון זיין רייכען שוויעגער־פאטער. ווען דיא מחלוקה איז געווארען זעהר ערביטערט, האט דער רב זיך צוריק־געצויגען אין דיא פארשטאדט אנטעקאליע, וועלכע איז געלעגען אונטער דיא „יורזדיקי“ פון בישאף וואס האט זיך פאר איהם אנגענומען. אבגלייך ר׳ שמואל האט זיך גערופען ווילנער רב ביז זיין טוידט (1791), איז אבער זיין צוריקציהונג געווים געוועזען א זיעג פאר׳ן „קהל“ וועלכער האט זיך פון אנפאנג אן ארויסגע־וויזען אלס שטארקער.

וויא עס שיינט, האט דער גאון זיך ניט געמישט אין דיזער מחלוקה און איז געבליעבען וויא פריהער אין זיין צוריקגעצויגענ־הייט, וואו ער האט זיך נור בעשעפטיגט מיט לערנען אזוי וויא אימער. דאך איז עס זיכער, אז דיא אנהענגער פון רב האבען איהם בעטראכטעט אלס זייער געגנער, אדער מינדעסטענס ניט אלס זייער פריינד. דער רוסישער פארשער פראפעסאר בערשאד־סקי*) דערמאנט, דאס אין יענעם קאמפף האט דעם רב׳ם זייט געשיקט א „דאנאס“ אדער מסירה, אז ווילנער קהל צאהלט 1400 גילדען א יאהר און גיט דערצו פיעלע מתנות און א פרייע דירה צו א געוויסען „אליה חסיד“, אבגלייך ער האט קיין אמט אין דער געמיינדע און טהוט גאר נישט פאר דעם געלד וואס ער קריעגט. דיזער פאקט איז זעהר אינטערעסאנט, וויל ער וויזט אויך, דאס צוזאמען מיט דיא אנערקענונג פון זיין גרויסקייט און מיט דעם טיטעל גאון איז אויך געקומען א גרויסע פערבעסערונג אין זיין מאטעריעלער לאגע. אנשטאט דיא דחקות פון דיא איינגערע יאה־רען האט ער איצטער געלעבט אין גרוים הרחבה. מען דערצעהלט זיך נאך איצטער אין ווילנא, דאס אויף זיינע עלטערע יאהרען פלעגען זיינע קינדער „געהען אין דימענטען“. געלד איז אין יענע

*) „ליטאווסקי יעווריי“, זייטע 50, סט. פעטערסבורג, 1883.

צייטען געווען שרעקליך טהייער, און דיא ארעמקייט פון דיא בעפעלקערונג בכלל און פון אידען בפרט איז געווען זעהר גרויס. איין איינגאהמע פון 1400 גילדען א יאהר איז דארום דאן געווען אזוי גרויס אין פערגלייך מיט דעם געוועהנליכען פערדיענסט אדער איינקונפט פון בעלי בתים אדער לומדים, וויא איין איינ־נאהמע פון צעהנדליגע טויזענד דאלאר א יאהר איז אין ניו יארק. זיי איז געווען געוואנט צו לעבען גרויסארטיג, צו טהיילען צדקה און וואהרשיינליך אויך אמאל צו אונטערשטיצען דיא ארעמערע פון דיא תלמידים, וועלכע האבען זיך שטענדיג ביי איהם געפונען.

איינער פון דיעזע תלמידים, וועלכער האט שפעטער מעהר פון אלעמען אויפגעטהאן צו פערשפרייטען אונטער אידען דעם גאון'ס נאמען און זיינע מעטהאדען אין לערנען, איז שוין דאן געווען ביי איהם איין אפטער בעזוכער. דיזער תלמיד איז געווען ר' חיים בן יצחק פון וואלאזין. א רייכער געוואנט־הענדלער אדער טוך־הענדלער פון יענע קליינע שטעדטעל. ר' חיים איז געבארען געווארען אין 1749. ווען ער איז אלט געווען 15 יאהר, האט ער געלערנט ביי דעם „שאגת אריה", וועלכער איז אויבען שוין דער־מאנט געווארען. ווען ער איז אלט געווארען 25 יאהר, האט ר' חיים דערהערט פון דעם גאון'ס גרויסקייט, און אבגלייך ער איז שוין דאן אליין געווען א בעריהמטער למדן, איז ער געקומען צום גאון זעהען, אויב ער קען פון איהם ניט לערנען עטוואס מעהר. ר' חיים אליין דערצעהלט וויא אזוי דער גאון האט איהם שנעל איבערצייגט, אז אלעס וואס ער האט ביז איצטער געלערנט, האט כמעט קיין ווערטה און ער האט מיט איהם אנגעפאנגען צו לער־נען פון דאס ניי חומש, תנ"ך, דקדוק, משניות און גמרא מיט דיא קלארקייט און גרינדליכקייט, וועלכע האט כאראקטעריזירט דעם גאון'ס סיסטעם אין לערנען.

שפעטער איז דיעזער ר' חיים, וועלכער איז בעקאנט אונ־טער אידען אלס ר' חיים וואלאזינער, פון אלעמען אנערקענט גע־ווארען אלס דער גרעסטער פון דעם גאון'ס תלמידים, און ביז א געוויסען גראד אלס זיין נאכפאלגער. זעקס יאהר נאך דעם גאון'ס טוידט האט ר' חיים געגרינדעט אין וואלאזין דיא בעריהמטע ישיבה, וועלכע האט עקסיסטירט אונגעפעהר נייצעהן יאהר. אין

דיזער ישיבה, פון וועלכע ר׳ חיים אליין איז געוועזן דער פאָרשטעהער פון 1803 ביז זיין טוידט אין 1821, האט מען געלערנט וויא דער גאון פלעגט לערנען, דאס הייסט זיך קימערנדיג נור פאר דיא אמת׳ע מיינונג פון תלמוד, אָהן פלפולים, אָהן איבעריגע פשט׳לאך און אָהן טומלעניס פון גענארטע חריפות. דיא פאָרשטעהער פון דער ישיבה וועלכע זיינען אויך געוועזן רבנים פון וואָלאָזין, זיינען ביז אונזער צייט געוועזן אָהן אויסנאהמע מיטגליעדער פון ר׳ חיים׳ס פאמיליע, און דער איצטיגער רב פון וואָלאָזין, וועלכער האט וויעדער אין א קליינעם פאָרמאט געעפענט דיא ישיבה, וואס דיא רוסישע רעגיערונג האט געשלאָסען מיט צוועלף יאָהר צוריק, איז איין איידעם פון ר׳ אליעזר יצחק שפירא וועלכער איז געוועזן אן איידעם פון ר׳ חיים׳ס זאָהן און נאכפאָלגער, דעם בעריהמטען ר׳ איצילע וואָלאָזינער.

6.

אויטאָ־דע־פע פון צוויי פערשיעדענע ספרים.

עס זיינען דאמאלס געווען אין ליטא און פוילען פינסטערע פאַנאַטישע צייטען, און דיא מעטהאָדע פון קעמפפען מיט ביטערקייט און זוכען צו פערניכטען א געגנער מיט אַלערליי מיטלען, וועלכע הערשט נאָך איצטער אויך אונטער אידען און קריסטען פון דיא סלאַווישע לענדער מעהר, וויא אונטער דיא, וועלכע זיינען מעהר ענטוויקעלט, איז דאמאלס געווען דיא איינציגע מעטהאָדע, פון וועלכע מען האָט געוואוסט אין אַ שטרייטיגקייט. מען דאַרף זיך דערפאַר ניט וואונדערן, ווען עס זיינען דאַן פאָרגעקומען זאַכען, וואס נאָך אונזער איצטיגען בעגריעף איז עס צו ווילד און צו פאַנאַטיש, ווייל אונטער דיא דאמאלדיגע אומשטענדע האט עס אויסגעזעהען ריכטיג און נאַטירליך, און דאס וואס קען מאַכען אויפקאָכען דיא בלוט פון א ליבעראַלען מענשען אין אַמעריקא אין אנפאַנג פון צוואַנציגסטען יאהרהונדערט, איז צום ענדע פון אַכצעהנטען יאהרהונדערט אין ליטא בעטראַכטעט געוואָרען גאַנץ גלייכגילטיג אדער גאר אַלס א זעהר גלייכע זאַך.

עס איז נויטיג דיזעס צו האָבען אין זינען איידער מען ערלויבט זיך צו געבען אַן אורטהייל איבער דיא זעהר שטרענגע האַנדלונגען פון דער ווילנער געמיינדע, מיט דעם גאון אַן דער שפיצע, אין דיא לעצטע אַכצעהן — צוואַנציג יאָהר פון זיין לעבען, דאס הייסט אין דער צייט, ווען ער איז געשטאַנען אויף דער העכסטער שטופע און איז אנערקענט געווען אַלס דער גרעסטער איד אין ליטא. דיא פרומע אידען האבען דאמאלס דאָרטען געהאַט א דאָבעלטען קאַמפף: פון איין זייט געגען דאס חסידות, וועלכע האט פערפיהרט איהרע אנהענגער אין נייע וועגען, פון וועלכע מען האט ניט געקענט וויסען וואו עס איז דיא ענדע, און פון אַנדערען זייט געגען דיא „בערלינער השכלה“, וועלכע האט אנגעפאַנגען צו מאַכען אַן איינדרוק אויף יענע צייטען.

מיר זעהען איצטער איין, אַז דיא מורא פאַר חסידות איז

געוועזן אן אומזיסטע, אבער דאמאלס האט מען עס ניט געקענט איינזעהען. מיט הונדערט יאהר פריהער האט דער פאלשער משיח שבתי צבי דורך פערשפרייטען קבלה אונטער דיא אידישע מאסען פערפיהרט א גרויסע טהייל פון זיי צום מחמדנישען גלויבען. אין זייער צייט גופא האט יוסף פראנק, דורך דיא זעלבע מיטלען, פערפיהרט פיעלע פוילישע און פאדאליער אידען צום קריסטענטהום, און עס איז נאטירליך געוועזן שווער פאראויסצוזעהען אז דיא חסידים וועלען אויך ניט אוועק צו וויט און דאס זיי וועלען בלייבען פרומע און געטרייע אידען. פון אנדערן זייט איז דיא מורא פון פרומע אידען פאר השכלה געוועזן זעהר גוט בעגרינדעט. א גרויסע טהייל פון דיא אידען אין דייטשלאנד האבען זיך ווירקליך אויסגע׳שמד׳ט אין דיא ערשטע 50 יאהר נאך דעם אנפאנג פון דער השכלה בעוועגונג, און דיא פרומע אידען וועלכע האבען זיך געשטעלט געגען איהר גלייך פון אנפאנג, האבען דערמיט געוויעזען, אז זייער בליק אין דיא צוקונפט איז ריכטיגער וויא דער בליק פון אזעלכע לייטע וויא מענדעלזאהן און נפתלי הירץ וויזל, וועלכע האבען געהאפט אז מען קען פעראייניגען שטרענגע פרומקייט מיט אייראפעאישע קולטור.

דער גאון און זיינע אנהענגער, אלס פערטרעטער פון פארצייטיגען יודענטהום, האבען געקעמפפט געגען ביידע ריכטונגען, און ווען מען איז געקומען קורץ אין אנדערע מיטלען, האט מען געקעמפפט מיט — פייער. דער ספר „תולדות יעקב יוסף“ פון ר׳ יעקב יוסף פון פולנאה, א תלמיד פון בעל שם טוב, איז פערברענט געווארען אין ווילנא אויפן שול־הויף מיט גרויס פאראד. דאס איז געוועזן א סארט אידישער „אוטא־דע־פע“, דורך וועלכען מען האט פער׳משפט דיא אידעען און פרינציפען פון חסידות. אין אפאר יאהר שפעטער, אונגעפעהר אין 1784, איז אויף דעמזעלבען פלאץ און מיט דיזעלבע צערעמאניע פערברענט געווארען דער ערשטער השכלה־ספר אין דיא העברעאישע שפראך. דער „דברי שלום ואמת“ פון נפתלי הירץ וויזל.

עס איז קיין צווייפעל, אז דער גאון האט צו דיעזע ביידע ליטעראירישע הינריכטונגען מסכים געווען, ווייל זיין איינפלוס איז שוין דאמאלס געוועזן אזוי גרויס, אז אהן זיין צושטימונג

וואַלט עס ניט געקענט געטהאָן ווערען. דיא חסידים פון דער ליטא און דיא געגענדען ארום ליטא האבען דאָן שוין גוט גע־וואוסט, אז דער גאון איז זייערהויפּט־געגנער. עס זיינען דאָ בע־ווייזע, אז אין בערלין האט מען אויך געוואוסט פון זיין קאמפף געגען דעם פּלאַן צו בילדען אידען אויף׳ן קריסטליכען אופן און דאס ער איז איינער פון דיא דריי רבנים, וועלכע נפתלי הירץ וויזל האט דערמאָנט אַלס דיא הויפּט־געגנער פון דיא פּלענער, וואס ער האט ענטוויקעלט אין „דברי שלום ואמת*).

דיעזער פאַקט איז אַזוי ווייניג בעקאַנט דאָס פיעלע משכילים האבען פעררעכענט דעם גאון אַלס א משכיל אדער אַלס א פריינד פון מאָדערנע השכלה. זייער טעות קומט ערשטענס דערפון, ווייל יעדען ווילט זיך אנהענגען זיינע אייגענע אידעען אָן א גרויסען מאן, וועמען׳ס נאמען עס ווערט שטאַרק פערעהרט פון דיא מאַסען. צווייטענס איז דיא השכלה, בעזאָנדערס אין פּוילען און זיד־רוסלאַנד, אין אנפאַנג אויך געווען הויפּטזעכליך א קאַמפף געגען חסידות, און עס איז נאַטירליך, אז דיא משכילים זאָלען דיינקען, אז דער גאון האט אין זיין קאמפף געגען דיא נייע סעקטע זיך געוויעזען אַלס איינער פון זיי. דער אמת איז אבער, דאס דער גאון האט געזוכט צו אונטערדריקען חסידות פון זיין אייגענעם שטאַנדפּונקט אַלס א גרויסער צדיק, און דאס דיא בעוועגונג פון דער בערלינער השכלה איז איהם געווען וואהר־שיינליך נאָך מעהר פערהאַסט, וויא דיא פיהרונגען פון דיא נאכ־פאָלגער פון ר׳ ישראל בעל שם טוב.

---

*) מאַנאַטשריפט פיר געשיכטע און וויסענשאַפט דעם יודענ־מתומס, באנד 19, זייטע 80—478, און באנד 20, זייטע 68—465.

7.

דער גאון און דער „רב“.

דיא ערשטע חסידישע רבנים פון דער ליטא, וויא דער אוי־בען־דערמאָנטער ר׳ אהרן קארלינער און זיין זוהן ר׳ אשר (דער פאָטער פון ר׳ אהר׳לע קארלינער, וועלכער איז געשטאָרבען אין 1872), ר׳ חייקעל פון אמדור און ר׳ מרדכי פון לעכוויץ, זיינען ניט געווען אנדערש וויא דיא רבנים פון אנדערסוואו און האבען אונטער דיא ליטווישע אידען ניט געקענט האבען קיין גרויסע מאסע אנהענגער. דער ערשטער אנגריף אויף דיא חסידישע בע־וועגונג האט דערפאר אויך געהאט א געוויסען ערפאָלג. דיא „שטיבעל“ אין ווילנא איז געשלאָסען געוואָרען, און דער גאון האט זיך צוריקגעצויגען צו זיין לערנען און האט וואהרשיינ־ליך גערעכענט, אז דיא חסידים וועלען מעהר ניט אויפהויבען א קאָפּ אין דעם געגענד וואו ער האט אן איינפלוס. אבער עס איז אויפגעשטאנען א פיהרער אונטער דיא חסידים, וועלכער האט זיך בעסער וויא אלע אנדערע פון פריהער געטויגט צו פערברייי־טען דיא נייע לעהרע אין ליטא, און זיין ערפאָלג איז אויך גע־ווען גרעסער און געהאט א גרעסערע ווירקונג אויף דיא גאנצע בעוועגונג.

דיעזער מאן איז געווען ר׳ שניאור זלמן פון לאדי, מאָהלי־ווער גובערניע, וועלכער איז בעקאנט אלס דער „רב“ אדער פער־פאסער פון חסידישען שלחן ערוך. ער איז געווען דער גרעסטער קאָפּ־מענש, וועלכען דיא גאנצע חסידישע בעוועגונג האט ארויס־געבראכט, און אויסער זיין גאונות אין לערנען, מיט וועלכע ער איז געווען גלייך צו דיא גרעסטע אין זיין צייט, איז ער אויך גע־ווען אן אָריגינעלער דיינקער און א טהעטיגער מענש. ער האט גע־מאכט ענדערונגען אין חסידות און האט צוריק אריינגעבראכט לערנען אין דער מאָדע. זיינע נאכפאָלגער, וועלכע טראָגען דעם נאמען „חב״ד“ אדער חב״ד׳ניקעס (חב״ד איז דיא ראשי תיבות אדער אנפאנג־בוכשטאבען פון חכמה, בינה, דעה) זיינען נאך ביז

היינט מעהר לומדים און געלעהרטע וויא אלע אנדערע סארטען חסידים.

אין זיינע קבלה שריפטען, בעזאנדערס אין זיין ספר „תניא“ געפינט זיך כמעט דיא זעלבע אנזיכט איבער גאט און דער וועלט, וויא אין דיא ווערקע פון ברוך ספינאזא, און ער איז אויסגעצייכענט פון אלע אנדערע שרייבער איבער קבלה און חסידות דורך דיא קלארקייט פון זיינע געדאנקען און דיא לייכטקייט, מיט וועלכע מען קען פערשטעהן וואס ער וויל זאגען. אין פראקטישען לעבען האט ער זיך אינטערעסירט מיט דער אידישער לאגע, מעהר וויא אלע רבנים פון זיין צייט. עס איז בעקאנט דאס ער איז צוויי מאל געזעסען אין פעטרא־פאוולאווסקע קריעפאסט אין סט. פעטערסבורג. איינמאל דורך א מסירה פון דיא מתנגדים און איינמאל פאר דיא „חוצפה“ פון פאהרען נאך סט. פעטערסבורג עטוואס אויסווירקען לטובת הכלל. דעם טאג, ווען ער איז בעפרייט געווארען צום ערשטען מאל (י״ט כסלו תקנ״ט—1798) איז געבליעבען ביז היינט א יום טוב ביי חסידים. דעם צווייטען מאל איז ער ארויס פריי דורך דעם אלגעמיינעם מאניפעסט, ווען אלעקסאנדער דער 1טער איז ארויף אויפ'ן רוסישען טראהן.

ווען דער קאמפף געגען חסידות האט זיך צום צווייטען מאהל פאנאנדער געבראכט אין יאהר 1781, איז שוין ר' שניאור זלמן געווען דער אנערקענטער פיהרער פון דער אנדערער זייט, און ער האט אויך געזוכט צו טהאן וואס קיין אנדער חסידושער פיהרער האט ניט געטהאן פאר איהם אדער נאך איהם, דאס הייסט: זיך אויסצוטענה'ן מיט זיינע געגנער און זעהן אויב עס איז ניט מעגליך צו מאכען שלום. עס איז בעוואוסט, דאס ר' שניאור זלמן איז אליין געקומען אין ווילנא צו האבען א וכוח מיט דעם גאון, אבער ער איז צו איהם ניט צוגעלאזען געווארען. שפעטער האט דער זעלבער ר' שניאור זלמן געשריעבען א בריעף, אין וועלכען ער בעקלאגט זיך פאר וואס דער גאון האט איהם ניט געגעבען קיין געלעגענהייט צו ערקלעהרען דיא טהעאריע פון חסידות און צו פערענטפערן אלע טענות, וואס מען האט צו זיי. ער האט אויך אויפגעפאדערט דעם גאון, דאס אויב ער

ווײל איהם ניט אויסהערען פערזענליך, זאָל ער אויסשרייבען זיינע טענות געגען חסידות און ער, ר׳ שניאור זלמן, וועט אויך דעם שרייבען אַן ענטפער, און מען זאָל ביידען׳ס שריפטען צאַ־נאַנדערשיקען צו אַלע אידישע גדולים און רבנים אין אַלע לענ־דער און זיך פערלאָזען אויף זייער ענטשיידונג.

דיעזער בריעף, וועלכער איז איבערגעדרוקט געוואָרען אין ספר „מצרף העבודה“ (און אין יצקן׳ס ביאָגראַפיע פון גאון, זייטע 77—74) איז אַ זעהר אינטערעסאַנטער היסטאָרישער דאָקומענט פון אַ פעריאָדע, איבער וועלכער עס איז ניט פיעל געשריעבען געוואָרען. עס שטעלט אונז פאָר דעם „רב“ אַלס אַ מענש מיט געדעכטע פאָדערונגען, וועלכער איז בערייט צו דיכ־קוטירען מיט׳ן מויל אָדער מיט׳ן פעדער, ווען מען זאָל נור אידם וועלען אויסהערען און אויפהערען צו פערפאָלגען איהם אין זיינע אַנהענגער. דער גאון, אַלס געלעהרטער, וועלכער איז אַבגע־זונדערט פון דער וועלט, ערשיינט אַלס שטרייגער קאָנסערוואַ־טיווער פערטרעטער פון אַלטען יודענטהום, וועלכער האַלט עס פאַר אַ פערברעכען צו האַבען נייע געדאַנקען אפילו וועגען פרומ־קייט און שטעלט זיך גאַר ניט פאָר, אַז איינער וועלכער שטימט ניט מיט איהם זאָל קענען זיין גערעכט. אין דעם בריעף גיט ר׳ שניאור זלמן אויך דיפּלאָמאַטיש אַנצוהערענים, אַז דעם גאון׳ס גרויסקייט איז בעשרענקט נור אויף ליטא, וואו קיינער וועט זיך איהם ניט שטעלען ענטגעגען, אַבער „אין טערקיי, איטאַליען, דאָס גרעסטע טהייל פון דייטשלאַנד און גרויס־פּוילען און קליין־פּוילען“ איז זיין אויטאָריטעט ניט אַנערקענט.

אַבער דיזער בריעף און אַלע אַנדערע אַנשטרענגונגען פון „רב“ צו קומען צו אַ פערשטענדיגונג האָבען ניט געהאָלפען, און דער קאַמפף געגען חסידות איז געפיהרט געוואָרען מיט גרויס ביטערקייט אַזוי לאַנג וויא דער גאון האָט געלעבט. אין 1796 האָבען דיא חסידים פערשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דער גאון האָט חרטה געהאַט אויף אַלעס; וואָס ער האָט געגען זיי געזאָגט, און האָט געשיקט אַ „פדיון“ צו ר׳ חייקעל אמדורער. אַ בלינדער מאַן וועלכער האָט זיך אויסגעגעבען אַלס דעם גאון׳ס זוהן, איז

ארומגעפאהרען און געזאגט אז זיין פאטער האט „תשובה געטאן“, און דיעזעם האט ארויסגעבראכט נאך א בריעף פון גאון, וועלכער איז שוין דאן געווען 76 יאהר אלט. דיעזער בריעף (דאטירט ווילנא ר״ח סיון תקנ״ו) פאדערט אויף אפען, מען זאל דיא חסידים „פערפאלגען מיט אלע מיני רדיפות וויא ווייט אידישע מאכט גרייכט“ און דערציילט, אז צוויי לייטע זיינען ארויסגעשיקט געווארען איבער גאנץ ליטא דיעזעם בעקאנט צו מאכען; ווען מען האט שפעטער בעהויפטעט, אז דער בריעף פון גאון איז א פאלשער, און דיא פארשטעהער פון מינסק האבען זיך ערקלעהרט בערייט צו פערפאלגען דיא חסידים, אויב מען זאל זיי נור פערזיכערן, אז דער גאון הייסט עס, האט ער מוצאי יום כפור תקנ״ז געשריעבען געגען זיי נאך א שטרענגערן בריעף, אין וועלכען ער רעכענט אויס זייערע עבירות און הייסט, אז מען זאל זיי רודף׳ן וויא ווייט עס איז נור מעגליך. דיעזע בריעף מאכען אויף דעם לעזער קיין זעהר גוטען איינדרוק, און ווען מען פערגלייכט זיי מיט דעם אויבען־דערמאנטען בריעף פון ר׳ שניאור זלמן לאדיער, זעהט מען קלאהר, אז דער פיהרער פון דיא חסידים איז געווען מעהר וועלטמענש, מעהר טאלעראנט און אויך א פיעל פעהיגערער שרייבער.